

BOOK REVIEW

मानन्धर, सुशिला, २०५९ “चापागाउँको सांस्कृतिक सम्पदा”, ललितपुर: लेखिका (सुशिला मानन्धर), पृ. ८४, मूल्य रु. ४५/- .

“चापागाउँको सांस्कृतिक सम्पदा” (Cultural Heritage of Chapagaon) पुस्तककी लेखिका डा. सुशिला मानन्धर (फिसर) हुनुहुन्छ। २०३९ वि.सं.मा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका लागि ‘भिलेज प्रोफाइल’ को रूपमा लेखिएको यो कृति केही परिमार्जन गरी पुस्तकको रूपमा आएको हो। यो पुस्तक चार खण्डमा विभाजित छ। पहिलो खण्डमा “चापागाउँको ऐतिहासिक, भौगोलिक र सांस्कृतिक परिचय”, दोस्रो खण्डमा “स्थानीय स्मारकहरू”, तेस्रो खण्डमा “स्थानीय जात्रा र पर्वहरू” र चौथो खण्डमा “सिंहावलोकन, सन्दर्भ ग्रन्थसूची र परिशिष्ट” प्रस्तुत छन्।

उपत्यकाको दक्षिणी भागमा पर्ने ललितपुर जिल्लामा अवस्थित चापागाउँ जंगल र खेतहरूमा माफ्र रहेको प्राचीन नेवार बस्ती हो। ‘चम्पापुर’ नामबाट अपभ्रंस भई वर्तमान ‘चापागाउँ’ हुन गएको भन्ने स्थानीय वासीहरूको भनाई छ। यस गाउँलाई ‘वादेय’ पनि भनिन्छ। यस गाउँको इतिहास केलाउँदा भस्सार टोलस्थित ‘तस्वा:ल्हो’ अर्थात ठाडो ढुंगामा कुँदिएको शिवदेवको अभिलेखबाट यो ठाउँ पूर्व मल्लकालसम्म एक व्यवस्थित बस्तीको रूपमा बसीसकेको तथा पूर्व मध्यकालदेखि उत्तर मल्लकालसम्म अर्थात शिवदेवको पालादेखि योगनरेन्द्र मल्ल आदिको पालासम्म एक प्रशासनीक इकाईको रूपमा रहेको कुरा पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ।

प्रस्तुत ग्रन्थमा चापागाउँका परम्परागत स्वअस्तित्व भएका इकाईहरूबारे पनि चर्चा गरिएको छ। वर्तमान चापागाउँ गाउँ विकास समितिका ९ वटा वडाहरूमध्ये वडा नं. ५ को प्याङ्गागाउँ, वडा नं. ९ को बुलुगाउँ र वडा नं. ८ को तामाङ्ग गाउँको बेग्लै ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र सांस्कृतिक गरिमा छ। बुलुगाउँ सन् १६१४ मा पाटनका राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले स्थापना गराएको भन्ने उल्लेख पाइन्छ। यहाँ प्रख्यात पशुपति मन्दिर अवस्थित छ। सन् १७६६ वा ने.सं. ८८६ को अभिलेखमा यस गाउँलाई पशुपति देश वा शिवपुरी भनेको पाइन्छ।

पुस्तकमा चापागाउँको धार्मिक स्थितिबारे पनि चर्चा छ। यहाँ पहिलेदेखि नै बौद्ध र हिन्दू दुवैथरी धर्मावलम्बीहरू रहेका थिए। यहाँ प्रशस्त हिन्दू मठ मन्दिर र गुठीहरू छन्। उति नै संख्यामा बौद्ध मन्दिर बहाल, बहि एवम् चैत्यहरू पनि छन्। संख्यागत रूपमा

बौद्धमार्गीभन्दा हिन्दूहरू बढी छन् । तर बौद्ध र हिन्दू धर्मबीच धार्मिक सहष्णुता प्रशस्त रहेको पाइन्छ । विद्वान मेरी स्लेसर (Mary Slusser) ले एकातिर यहाँका हिन्दूहरूले वज्रवाराही देवीलाई शक्तिकी देवीको रूपमा पूजा गर्दै आएका छन् भने बौद्धमार्गीहरूले चाहिँ मसानकी बौद्ध डाकिनी, मातृका वाराहीलाई पीठका रूपमा पुज्दै आएको उल्लेख गर्नु भएको छ । अर्को प्रमाणको रूपमा ने.सं. ७७९ मा स्थानीय वज्राचार्य परिवारले एकातिर शाक्यमुनि धर्मधातुलाई चाँदीको तोरण राखी पूजा गरेको थियो भने अर्कोतर्फ महाकाल महेश्वरी चक्रसम्बर वज्रवाराही स्थापना गरेको रोचक प्रसंगको चर्चा पनि पुस्तकमा छ ।

पुस्तकको एउटा विशेषता के छ भने यसमा चापागाऊँको मानवशास्त्रीय पक्षको पनि चर्चा छ । चापागाऊँमा सबभन्दा बढी जनसंख्या नेवारहरूको र त्यसपछि तामाङहरू रहेको पाइन्छ । यहाँका तामाङहरू हिन्दू धर्मावलम्बी भए पनि अन्य क्षेत्रका तामाङहरूले जस्तै मन्साउने, रक्षापूजा गर्ने, प्रकृति पूजा गर्ने जस्ता चलन पनि राख्दछन् । यिनीहरू लामाद्वारा पूजाआजा गराउँदछन् । यहाँ नेवार समुदायको बढी जनसंख्या भएको तथा स्थान र टोल अनुसार आफ्नो आफ्नो मौलिक पहिचान राखेको कुरा पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ । प्याङगाऊँका ज्यापुहरूले आफ्ना सांस्कृतिक क्रियाकलाप, धार्मिक परम्परा, भाषा एवम् वैवाहिक सम्बन्धका क्रममा आफ्ना मौलिक पहिचान कायम राखेको पाइन्छ । शिवलाई इष्टदेव मान्ने यी गाउँलेहरू मृत्यु संस्कारको बेला हिन्दू पुरोहित तथा अन्य समयमा बौद्ध पुरोहितद्वारा संस्कार सम्पन्न गराउँछन्, जुन यहाँको खास विशेषता हो । प्याङगाऊँको नेवारहरूको भाषा पनि अन्य क्षेत्रका नेवारहरूको भन्दा अलि पृथक रहेको विचार पनि ग्रन्थकारको छ । तर यसबारे भाषाविद्हरूको धारणा मात्र प्रामाणिक हुन सक्ला ।

पुस्तकमा चापागाऊँको सांस्कृतिक परिचय दिने क्रममा लेखिकाले वडा नं. १ देखि ४ सम्म नेवार समुदायको बाहुल्य रहेको र त्यसमा पनि बढी मात्रामा देशार वा महर्जनहरू रहेको चर्चा गर्नु भएको छ । यी बाहेक त्यहाँ श्रेष्ठ, वज्राचार्य, शाक्य, पोडे, च्यामे, कसाई र केही ब्राह्मण, क्षेत्री, दमाई र कामीहरू रहेको पाइन्छ । यहाँको सांस्कृतिक परम्परा अन्तर्गत वज्रवाराहीको जात्राबारे पुस्तकमा विस्तृत वर्णन गरिएको छ ।

सन् १९९१ का जनगणनाअनुसार चापागाऊँमा ५०३२ पुरुष र ४८९३ महिला गरी जम्मा ९९२५ जनसंख्या रहेको थियो ।

यस पुस्तकको अर्को विशेषता हो चापागाऊँको सांस्कृतिक परिचय सामुदायिक परिचय । सामुदायिक विकास र आपसी सहयोगका लागि स्थानीय जनसमुदायले विभिन्न सामाजिक तथा धार्मिक संगठनहरू स्थापना गरेका छन् । विभिन्न सांस्कृतिक पर्वहरू तथा विभिन्न सामाजिक क्रियाकलापहरू यिनै सामाजिक तथा धार्मिक संगठनहरूको सक्रियतामा संचालित हुने गरेको कुरा पुस्तकमा पाइन्छ । विभिन्न धार्मिक तथा सामाजिक क्रियाकलापहरू संचालन गर्न खेत-गुठीहरूको व्यवस्था गरिएको छ । बुलुगाऊँको 'मरष्ठी गुठी'ले स्थानीय उत्सव संचालन गर्नुका साथै आपसी सहयोगबाट सामुदायिक विकासको कार्यसमेत गर्ने गरेको पाइन्छ । यस गुठीअन्तर्गत कुनै पनि परोपकारी कार्यमा सबै गुठियारहरू सहभागी हुनुपर्ने नियम छ । चापागाऊँको ऐतिहासिक, भौगोलिक र सांस्कृतिक

परिचयको क्रममा चापागाऊँको इतिहास, परम्परागत स्वअस्तित्व भएका इकाईहरू, समाज, भाषा, आर्थिक कृयाकलापहरू, प्रशासन, धार्मिक परम्परा आदिवारे पनि यस पुस्तकमा चर्चा छ ।

पुस्तकको दोस्रो खण्डमा चापागाऊँका स्थानीय सम्पदाहरूको चर्चा छ । चापागाऊँमा थुप्रै मन्दिर, मूर्ति, पाटी पौवाहरू र सार्वजनिक महत्वका पोखरीहरू रहेको कुरा लेखिकाले प्रस्तुत पुस्तकमा उल्लेख गरेकी छन् । यीमध्ये बज्रवाराही मन्दिर जीर्ण अवस्थामा रहेका कृष्ण मन्दिर, वंश गोपाल मन्दिर, भीमसेन मूर्ति, ब्रह्मा मूर्ति, शिव मन्दिर, भैरव मन्दिर, गणेश मन्दिर, चन्द्रेश्वर भैरव मन्दिर, चैत्यहरू आदि रहेका छन् । चापागाऊँका बज्रवाराही मूर्ति तथा मन्दिर महत्वपूर्ण छन् तर बज्रवाराहीको सो मुख्य मूर्ति राष्ट्रिय संग्रहालय छाउनीको प्रदर्शन कक्षमा राखिएको छ । त्यसको स्थानमा हाल नयाँ मूर्तिको प्रयोग मात्राको लागि गरिएको छ । पुस्तकमा बज्रवाराही देवीको उत्पत्ति सम्बन्धमा पनि चर्चा गरिएको छ ।

एक किम्बदन्तिअनुसार परापूर्वकालमा त्यस स्थानमा एउटा फोहर कुण्ड थियो । त्यहाँ वाराहीरूपी देवी खेलिरहेको अवस्थामा उनको हत्या भएको थियो । पछि तिनै वाराही देवी सिद्ध भई बज्रवाराही माईको उत्पत्ति भएको हो । (मानन्धर २०४४:२२९)

नेपाली पैगोडा शैलीमा निर्मित बज्रवाराही मन्दिरमा गजूर रहेको छैन । मन्दिरमा गजूर नहुनुमा केही लोक धारणाहरू छन् । एकथरीको भनाई अनुसार देवी स्वयम्को इच्छाले यो मन्दिर अधूरो छाडिएको हो । अर्काथरीको भनाईमा यो मन्दिर नौवटा मसानहरूले घेरिएको हुँदा मुर्दा पोल्न नल्याएसम्म यहाँ गजूर राख्न हुँदैन । त्यस्तै अर्को विश्वास अनुसार यो मन्दिर प्रेत आत्माले रातभरिमा तयार गरीदिने शर्तमा निर्माण गरेका थिए तर सो काम पूरा नहुँदै उज्यालो भएको हुँदा गजूर नराखीकनै उनीहरू अन्तर्धान भएको कुराको पुस्तकमा उल्लेख छ । अधूरो छोडिएको यो मन्दिर समय समयमा जीर्णोद्धार हुने गरेका प्रमाण विभिन्न समयमा त्यहाँ राखिएका अभिलेखहरूबाट थाहा हुन्छ । तर गजूर राख्ने प्रयास कसैबाट गरिएको पाइएन । लेखिकाले यसको कारण प्रस्तुत गर्नु भएको छैन ।

बीस वर्षको अन्तरालमा बज्रवाराही मन्दिर परिसरभित्र व्यापक परिवर्तनहरू पाइएको कुराको चर्चा लेखिकाले गर्नु भएको छ । यहाँ भक्तजनहरूको सुविधाका लागि सडक र प्रवेशद्वारहरूको निर्माण भइरहेको छ । स्थानीय जनताको सहभागितामा पर्यटकहरूको आकर्षण केन्द्र बनाउन विभिन्न टहराहरूको निर्माण भएको छ ।

चापागाऊँमा ऐतिहासिक मूर्ति, मन्दिर तथा सार्वजनिक महत्वका स्थलहरू भएको कुराको पुस्तकमा उल्लेख छ । काष्ठकलाका दृष्टिले आकर्षक दुई तल्ले पैगोडा शैलीमा निर्मित वंशगोपाल मन्दिर, कृष्ण मन्दिर, इखाटोल बजार परिसरमा स्थापित भीमसेनको प्रस्तर मूर्ति, दुई नृत्याङ्गनासहितको कृष्णको मूर्ति, शिवमन्दिर, योकोटोलमा स्थापित ब्रह्माको मूर्ति, गणेश मन्दिरहरू, यटखाको भैरव मन्दिर, बुलुगाऊँस्थित स्मारक चन्द्रेश्वर भैरव, प्याङ गाऊँको निकुचा महादेव मूर्ति, विभिन्न बौद्ध स्मारकहरू, चैत्य, बहि, बहालहरू, ईखा पुखु (भैरव पोखरी), खसिमार पोखरी आदि महत्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदाहरू छन् । खसिमार पोखरी तामाङहरूको वार्षिक मेलाका लागि विशेष महत्व राख्दछ । यसरी

लेखिकाले पुस्तकको दोस्रो खण्डमा चापागाऊँका हिन्दू तथा बौद्ध स्थलहरूको राम्रो परिचय दिएको छन् ।

पुस्तकको तेस्रो खण्डमा चापागाऊँमा मनाइने स्थानीय पर्व र जात्राहरूबारे चर्चा छ । राष्ट्रिय चाडपर्वबाहेक चापागाऊँका आफ्नै मौलिक जात्रापर्वहरू छन् । तीमध्ये वज्रवाराही जात्रा प्रमुख हो । वर्षको दुईपल्ट कार्तिक र चैत्र पूर्णिमामा मनाइने यो जात्रा चम्पापुर वा वादेय् अर्थात हालको वडा नं. १,२,३ र ४ मा मनाइन्छ । जात्रामा सुनको जलप लगाइएको धातु मूर्ति तीन गजुरयुक्त खटमा राखी बाजागाजा र शोभायात्रासहित चम्पापुर नगरपरिक्रमा गराइन्छ । चैत्र महिनामा देवीको सिन्दूर छरिने जात्रा हुन्छ र यसलाई सिन्दूर जात्रा (सिन्दूर जात्रा) पनि भनिन्छ । यो जात्रा देवीको जन्म दिनको रूपमा मनाई आएको देखिन्छ । यो जात्रा खः गुठी र चक्रगुठीले द्वारेको पूजा र आदेशबाट संचालन गरिन्छ । वज्रवाराही जात्राबारेका विविध किम्बदन्तीहरूको पनि पुस्तकमा चर्चा गरिएकोले पुस्तक रोचक बनेको छ । यसैगरी काठमाडौँमा भाद्रपूर्णिमामा मनाइने इन्द्रजात्रा जस्तै प्याङगाऊँमा पनि त्यस समयमा सप्ताहव्यापी विशेष जात्रा हुन्छ । यसै अवसरमा गाऊँलेका इष्ट देवता कालेश्वर वा निकुंजा महाद्यः जात्रा गरिन्छ । कालेश्वर मन्दिर गाऊँबाट करिब १२ घण्टाको हिँडाईमा दक्षिणतर्फ पर्ने दुई उच्च पहाडहरूको खोंचमा अवस्थित छ । पुस्तकमा कालेश्वर महादेवको पूजा अर्चनाबारे कला वास्तुकलाबारे पनि उल्लेख गरिएको छ । जात्रामा बाहेक कालेश्वर देवताको कुनै पनि व्यक्तिले अन्य समयमा दर्शन गर्न नहुने कुराको पनि पुस्तकमा चर्चा गरिएको छ ।

जात्रा वर्णनकै क्रममा चैत्र पूर्णिमाको भोलीपल्ट वडा नं. ९ को भूयालपाटी गाऊँमा मनाइने गणेश र सरस्वतीको समयद्यः (दिपंकर) को यात्रापूजा, पंचदान, सम्येक यात्रा, समयद्यः ब्वयगु, खसिमार र पोखरीको मेला, चन्द्रेश्वर भैरव जात्रा, मिसापायो (महिला खड्ग यात्री) आदिबारे पनि चर्चा गरिएको छ, जुन चापागाऊँमा मनाइने आफ्नै मौलिक जात्राहरू हुन् । यसमध्ये मिसा पायो (महिला खड्ग यात्रा) जात्रा विशेष रोचक रहेको पाइन्छ । तर हाल यस पर्वको प्रचलन हराएको छ । करिब ६०-७० वर्ष पूर्वसम्म बुलुगाऊँमा मिसापायो जात्राको प्रचलन थियो । यो खड्ग यात्रा हेर्ने विभिन्न ठाउँका मानिसहरूको भीड लाग्थ्यो भन्ने भनाई स्थानीय पायो गुठीका गुठियारहरूको छ । यसबाट उक्त समुदायमा महिला वर्गलाई शक्तिकी प्रतीक नवदुर्गाको रूपमा मान्दै आएको र महिलाहरूको सांस्कृतिक भूमिका रहेको कुराको पनि उल्लेख पाइन्छ ।

पुस्तकको चौथो खण्डमा पुस्तकको सिंहावलोकन, परिशिष्ट र अभिलेखहरू, सन्दर्भ ग्रन्थ राखिएका छन् ।

सिंहावलोकनअन्तर्गत लेखिकाले प्राचीनकालमा व्यापारिक केन्द्र रहेको, पूर्व मल्लकालीन समयदेखि व्यवस्थित बस्ती बसेको चापागाऊँको ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र सामाजिक महत्व तथा जीर्ण अवस्थामा रहेका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको पुनरुत्थान तथा सर्वेक्षण गर्न स्थानीय निकायको ध्यान आकृष्ट गरेकी छन् ।

यस पुस्तकको एउटा मुख्य विशेषता के पनि छ भने यसमा चापागाऊँलाई प्राचीन ऐतिहासिक-सांस्कृतिक सम्पदास्थलको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । काठमाडौँको प्राचीन पुरातात्विक-सांस्कृतिक महत्त्वलाई दृष्टिगत गर्दै विश्वसम्पदा संघले उपत्यकाका विविधस्थललाई 'विश्वसम्पदा स्थल' घोषित गरी उचित संरक्षण तथा अनुगमनको व्यवस्था गरेको छ । यो नेपालका लागि गौरवको कुरा हो । चापागाऊँ पनि प्राचीन सम्पदायुक्त स्थल भएकाले यस पुस्तकले चापागाऊँको सो पहिचानलाई सार्वजनिक गरेको छ । यस प्रकाशनले भविष्यमा चापागाऊँको गरिमातर्फ विश्वसम्पदाको ध्यान आकृष्ट गर्न र स्थानीय तवरमा स्थानीय वासिन्दाहरूमा आफ्नो नगरको पुरातात्विक महत्त्वबारे अवगत गराउन पनि मद्दत गरेको छ । पुस्तकको दोस्रो खण्ड खासगरी यस प्रसंगमा विशेष महत्त्वको छ ।

प्रस्तुत पुस्तकको अभिलेखीय/ऐतिहासिक महत्त्व पनि निकै छ । लेखिकाले पुस्तकको परिशिष्ट - ७ मा "चापागाऊँमा पाइएका पूर्व प्रकाशित अभिलेखहरू" शीर्षकमा १८ वटा अभिलेख संकलन गर्नु भएको छ । यसबाट चापागाऊँको इतिहास जान्न ठूलो मद्दत पुगेको छ । लेखिकाले सांस्कृतिक सम्पदाहरूका केही चित्र प्रस्तुत गरेजस्तै यी अभिलेखहरूको चित्र पनि समावेश गर्नु भएको भए पुस्तकको महत्त्व भन्नु बढ्ने थियो ।

समीक्षाको क्रममा प्रस्तुत पुस्तकका केही कमजोर पक्षहरूलाई पनि औँल्याउनु सान्दर्भिक हुनेछ । पुस्तकमा केही भाषिक कमजोरीहरूका साथै ठाऊँ ठाऊँमा शुद्धीगत (पुफ) गल्ती पनि देखिएका छन् जसले गर्दा पाठक वर्गलाई पढ्दा असजिलो हुने देखिन्छ । लेखिकाले पुस्तक तयार गर्नुभन्दा पहिले भाषा सम्पादन तथा शुद्धीमा ध्यान दिनु भएको भए पाठक वर्गलाई पढ्न सरल हुने थियो । यो एक लेख नभई पुस्तक भएकाले पाठकले बढी भाषिक सम्पादनको अपेक्षा राखेको हुन्छ ।

चापागाऊँका सांस्कृतिक सम्पदाको वर्णनको क्रममा नेपालका विविध तथा मौलिक सामाजिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक परम्परालाई जनतासमक्ष चिनाउने लेखिकाको प्रयासलाई सराहनीय मान्नु पर्दछ । तर चापागाऊँको ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक पक्षलाई केलाउँदा प्रामाणिकता भन्दा किम्बदन्ती तथा जनश्रुतिको आधार बढी देखाइएको छ । पुस्तकमा चापागाऊँबारे अरु थप ऐतिहासिक प्रमाण देखाउन सके पुस्तक बढी स्तरीय हुने थियो ।

पुस्तकको पृष्ठ १६ मा लेखिकाले प्याङ्गाऊँका सांस्कृतिक परम्पराहरूको वर्णनको क्रममा वैवाहिक सम्बन्धबारे लेख्नु भएको छ । त्यसमा प्याङ्गाऊँका ज्यापुहरूले "आफ्ना फुपु चेला मामाचेली भएसम्म अन्त्यसँग वैवाहिक नाता जोड्न नपाउने नियम छ" लेख्नु भएको छ । तर यस भनाईमा अस्पष्टता र असामञ्जस्यता देखिन्छ किनभने नेवार जातिमा फुपु चेला मामाचेलीबीच विवाह सम्बन्ध जोडिँदैन । यसबारे लेखिका स्पष्ट हुनुहुन्न ।

प्राचीनकाल देखिनै अस्तित्वमा रहेको, धार्मिक, सांस्कृतिक सामाजिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण चापागाऊँबारे पुस्तक लेखी प्रकाशन गरेर लेखिकाले इच्छुक पाठक वर्गलाई सहयोग पुऱ्याएकी छन् । यो पुस्तक लेखिकाले पहिलाको भिलेज प्रोफाइललाई परिमार्जित गरी थप नयाँ कुराहरूको जानकारी दिएकी छन् । यसमा चापागाऊँसम्बन्धी प्रकाशित तथा

अप्रकाशित केही थप सामाग्रीहरू तथा तस्वीरहरू प्रयोग गरेर लेखिकाले पुस्तकलाई पठनीय बनाएकी छन् ।

पुस्तकमा चापागाऊँमा बढी संख्यामा रहेका नेवारहरूबारे थोरै विवरण प्रस्तुत गरिएको भएता पनि लेखिकाले सबैले बुझ्ने सरल भाषामा पुस्तक लेखेकी छन्, जुन यही नै लेखिकाको सराहनीय कार्य हो ।

पुस्तकमा दिइएका स्थानीय कलाकृतिका चित्रहरूले पुस्तकको पुरातात्विक महत्वलाई बढाएको छ । पुस्तकको छपाई सामान्यतः ठीकै छ । त्यसैगरी वर्तमान सन्दर्भमा यसको मूल्य पनि बढी भन्न सकिन्छ । यस पुस्तकले उपत्यकाका अन्य नेवार वस्तीको सांस्कृतिक अध्ययन प्रस्तुत गर्न एक ढाँचा प्रस्तुत गरेको छ । पुस्तकको सर्वाधिक बलियो पक्ष यही हो ।

विषय समाविष्टिका दृष्टिले पुस्तकको आकार निकै सानो (पृष्ठ ८४) छ । यस पुस्तकलाई चापागाऊँको 'आँखीभ्याल' को रूपमा लिन सकिन्छ । भविष्यमा लेखिकाले वा अन्य कसैले चापागाऊँको इतिहास र संस्कृतिको बारे एक वृहद् ग्रन्थ तयार गर्न जुटेमा यसले गतिलो आधार भने प्रदान गरेको छ ।

गंगा खरेल